

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
ITALIJANSKA KNJIŽEVNOST

**MASKA, IDENTITET I LJUDSKA OTUĐENOST U PIRANDELLOVIM
ROMANIMA *POKOJNI MATIJA PASKAL I*
*IKO, NIKO I STO HILJADA***

Završni magistarski rad

MENTOR:

PROF. DR. MIRZA MEJDANIJA

STUDENT:

JELENA LEKIĆ

Sarajevo, septembar, 2019.

Sažetak: Poetika humorizma, relativizam, apsurd ljudske egzistencije, pesimizam, kriza identiteta, život pod maskama i ljudska otuđenost su samo neki od elemenata sa kojim se susrećemo čitajući Pirandellove romane *Pokojni Mattia Pascal* te *Iko, niko i sto hiljada*. U radu će se preko junaka ovih romana i njihovih postupaka pokušati objasniti Pirandellova filozofija. Unutrašnji rascjepi, konflikti, neprilagođenost te otuđenost predstavljaju posljedice društvenog sistema XX stoljeća, a koje sam pisac duboko u sebi i proživljava te se na neki način poistovjećuje sa svojim likovima. Pirandellovi likovi prolaze kroz dug i mukotrpan proces u pronalasku samih sebe i svoje suštine. Sve to Piranello prikazuje kroz svoju poetiku humorizma, u kojoj su elementi komičnog neraskidivo povezanim sa elementima tragičnog.

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. LUIGI PIRANDELLO – ŽIVOT I DJELO	5
3. POETIKA HUMORIZMA.....	6
4. POKOJNI MATTIA PASCAL	11
5. <i>IKO, NIKO I STO HILJADA</i>	16
6. MASKA, IDENTITET I LJUDSKA OTUĐENOST U PIRANDELLOVOM KNJIŽEVNOM STVARALAŠTVU	20
6.1 Elementi egzistencijalizma i teatra apsurda u Pirandellovim djelima	26
7. ZAKLJUČAK	28
8. LITERATURA.....	30

1. UVOD

Nobelovac, Luigi Pirandello, jedan od najznačajnijih italijanskih autora XX stoljeća, kroz svoja djela i svoje likove postavio je mnoga pitanja vezana za čovjekovu egzistenciju, naročito ono vezano za mogućnost spoznaje samoga sebe u nerazumljivoj i neuhvatljivoj stvarnosti. On je u svojim djelima, odnosno kroz svoje likove pokušao odgovoriti na pitanje „Ko sam ja i zašto postojim?“. Postavljanjem tog pitanja i traženjem odgovora na isto, Pirandello otvara i mnoštvo drugih pitanja na koja odgovore traže nesretni i vrlo često usamljeni likovi iz njegovih djela, izgubljeni u surovoj realnosti života i zarobljeni u društvenim konvencijama. U ovom radu oslonit ćemo se na likove iz dva Pirandellova romana, *Pokojni Mattia Pascal* i *Iko, niko i sto hiljada*. To su zapravo djela u kojima se najviše oslikava Pirandellova filozofija relativizma, odnosno sukob forme i stvarnog života.

Čitajući ova dva romana, odnosno upoznavajući se sa životima njihovih glavnih likova, Mattije Pascala iz romana *Pokojni Mattia Pascal* te Vitangela Moscarde iz romana *Iko, niko i sto hiljada*, zasigurno ćemo se zapitati da li smo „mi“ zapravo „mi“, da li nosimo maske ili pokazujemo ono što zaista jesmo, da li dozvoljavamo da tuđe mišljenje ograniči naše sposobnosti i da li želimo izaći iz okvira tih granica, odnosno da li uopšte možemo izaći iz tog okvira, a na kraju ćemo se zasigurno zapitati i šta je to istina? Da li je ona relativan pojam, da li uopšte postoji? U ovom radu pokušat ćemo odgovoriti na pomenuta pitanja uz pomoć glavnih likova iz ova dva romana, a vodeći se Pirandellovom teorijom ljudskog postojanja i relativizma, poetikom humorizma, kao i vitalističkom koncepcijom, koja predstavlja bazu Pirandellovog pogleda na svijet. Upravo ta koncepcija, nadahnuta pojedinim elementima egzistencijalističke filozofije je usko povezana i sa savremenim filozofijama poput Bergsonove, Simmelove, Nietzscheove, kao i Schopenhauerove filozofske misli. Prema Pirandellu, filozofija predstavlja suštinu njegove umjetnosti, a njegova književna djela su ustvari proizvod proživljenih stvari iz ličnog života, kojima se on bavi i o kojima piše u svojim djelima, a to je o odnosu između čovjeka i svijeta.

2. LUIGI PIRANDELLO – ŽIVOT I DJELO

Pirandello Luigi, talijanski književnik (Agrigento, 28. VI. 1867 – Rim, 10. XII. 1936). Autor je pjesama, eseja, romana; svjetsku slavu stekao kao dramatičar i pripovjedač. Studirao je filologiju u Rimu, diplomirao (1891) u Bonnu. U Rimu je ušao u književne krugove; javio se zbirkama pjesama *Gejin Uskrs* (*Pasqua di Gea*, 1890) i *Porajnske elegije* (*Elegie renane*). Ubrzo je napustio pjesništvo i počeo pisati pripovijetke pod utjecajem verizma. Niz njegovih pripovijedaka, koje je pisao cijeloga života, objavljen je najprije u zbirkama *Ljubavi bez ljubavi* (*Amori senza amore*, 1894), *Kad bijah lud* (*Quand'ero matto*, 1902), *Šale o životu i smrti* (*Beffe della vita e della morte*, 1902–03) i dr. Nakon prvoga romana (*Izopćena – L'esclusa*, 1901), u romanu *Pokojni Mattia Pascal* (*Il fu Mattia Pascal*, 1904) otvorio je temu kojom je od tada bio trajno zaokupljen: problem identiteta i pluraliteta.

Nakon financijskoga kraha obitelji, Pirandello je radio kao profesor talijanistike na visokoškolskoj ustanovi u Rimu. Dio svojih predavanja objavio je u glasovitu književnopovijesnom ogledu *Humorizam* (*L'Umorismo*, 1908). U to doba napisao je neke od svojih najboljih pripovijedaka na temu patetičnoga, tragičnog i komičnog u svakodnevicu (zbirke *Goli život – La vita nuda*, 1911., i *Dvije maske – Le due maschere*, 1914., objedinjene su s novim pripovijetkama u zbirku *Novele za godinu dana – Novelle per un anno*, 1922–37). Roman *Snima se...* (*Si gira...*, 1915), poslije preimenovan u *Zabilješke snimatelja Serafina Gubbija* (*Quaderni di Serafino Gubbio operatore*, 1925), prvi je roman u talijanskoj književnosti i jedan od prvih u Europi koji tematizira film, novu umjetnost prema kojoj su intelektualci bili još vrlo skeptični. Tijekom godina Pirandello je postao sve cjenjeniji na svjetskoj kazališnoj sceni, intenzivno je putovao svijetom te promicao svoj način rada i svoja uvjerenja. Njegove su najpoznatije drame: *Tako je [ako vam se čini]* (*Così è [se vi pare]*, 1917), *Henrik IV.* (*Enrico IV*, 1921), *Odjenuti gole* (*Vestire gli ignudi*, 1923), *Nova kolonija* (*La nuova colonia*, 1926–27) i dr., a nedovršena je ostala drama *Divovi s planine* (*I giganti della montagna*, 1931–33). Književna ga kritika drži prethodnikom egzistencijalističke književnosti i teatra apsurdna. Dobio je Nobelovu nagradu za književnost 1934.¹

---

¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48354>

3. POETIKA HUMORIZMA

Poetiku humorizma je nemoguće izostaviti kada govorimo o Pirandellu i njegovim djelima, kao i o njegovim likovima te njihovim karakteristikama. Pirandellov humorizam je usko vezan za filozofski relativizam. Filozofski relativizam je doktrina koja je zapravo poljuljala i dovela u pitanje samu ideju o postojanju čiste i objektivne istine. Pirandello je smatrao da je humorizam jedini oblik umjetnosti u savremenom svijetu putem kojeg dolazi čak i do samog nestanka onih tradicionalnih razlika između dobrog i lošeg, istinitog i lažnog, a koje su ustvari činile osnovu dramatične, tragične i herojske umjetnosti. Dakle, humorizam predstavlja umjetnost tog vremena, a ta umjetnost nema određene vrijednosti, kao ni svoje junake. U toj umjetnosti postoji samo kritički duh, kao i ličnosti koje su po prirodi problematične ili su u nemogućnosti da se prilagode određenoj situaciji u kojoj se nalaze. Može se reći da se humorizam zasniva na kontrastu između onoga što mi jesmo ustvari i onoga što bi drugi željeli da budemo, odnosno onoga što drugi žele da vide u nama. Upravo iz tog razloga Pirandello smatra da svaki čovjek nosi masku, a ta maska je uvjetovana društvenim konvencijama ili sopstvenim idealima. Dakle, čovjek je taj koji je prisiljen da prihvati forme, oblike i maske kojima je njegov život uslovljen. Noseći te maske, čovjek u zavisnosti od situacije do situacije mijenja svoju ličnost, pri tom ne otkrivajući ono što on zaista jeste jer, kako sam Pirandello kaže put do istine je opasan, iako donosi spas i mir.

U svom djelu, koje simbolično nosi naslov *Humorizam* iz 1908. godine., Pirandello iznosi upravo ovakvo viđenje svijeta. Smatra se da ovo djelo sadrži temelje za razumijevanje njegovog stvaralaštva, njegovih pogleda na svijet, njegovih spoznaja, kao i za samo razumijevanje njegove filozofsko-umjetničke misli. Cilj ovog djela je da nam da definiciju humorizma te da nam ukaže na njegove osnovne karakteristike, kao i da nam ukaže na razliku između komičnog i humorističnog. Pirandello u ovom eseju prikazuje samu posebnost humorizma i humorističnog stvaranja koje se temelji na osjećaju suprotnog, odnosno pretvaranjem sopstvenih misli ili osjećanja u nešto potpuno suprotno od onoga što zaista jeste. Pirandello nam, dakle, želi pokazati kako se ono što je komično zapravo nalazi na površini, a ono što je humoristično, nalazi se mnogo dublje, ispod površine.

Ono po čemu se razlikuje humorističko umjetničko djelo od običnoga je sve veća uloga razmišljanja, a sama Pirandellova distinkcija između komičnog i humorističnog zahtijeva prisustvo razuma: dok je komično uvijek uviđanje

*suprotnosti, humorizam je njeno osjećanje, koje nastaje upravo iz razmišljanja, koje je odsutno u komičnom.*²

Humorizam se po svojim karakteristikama protivi tradiciji, za razliku, naprimjer, od klasicizma, koji teži ka jedinstvu i harmoniji te poštivanju pravila koja u humorizmu ne postoje. U humorističnoj umjetnosti je sve nepredvidivo, spojivo i moguće. Na taj način su isprepletani elementi tragičnog i komičnog, ozbiljnog i smiješnog. Pirandello je upravo u svom eseju *Humorizam* naveo primjer kojim najslikovitije objašnjava razliku između komičnog i humorističkog, a on glasi:

Dakle, vidjet ćemo da se u koncepciji svakog humorističkog djela refleksija ne skriva, ne ostaje nevidljiva, odnosno ostaje gotovo jedan oblik osjećaja, kao ogledalo u kojem se taj osjećaj sam sebi divi, ali postavlja ga ispred, kao suca, nepristrasno ga analizira, razlaže sliku; međutim iz ove analize, iz ovog razlaganja nastaje ili dše još jedan drugi osjećaj: ono što bi se moglo nazvati, odnosno ono što ja nazivam osjećajem suprotnog. Vidim staru gospođu obojene kose, namazane tko zna kakvom strašnom pomadom, svu nespretno nalickanu i odjevenu u mladenačke haljine. Nasmijem se. Opažam da je ta stara gospođa suprotno onome što bi jedna štovanja vrijedna stara gospođa morala biti. Mogu se tako, brzopleto i površno, zaustaviti na ovom komičnom dojmu. Komično upravo i jest opažaj suprotnog. Ali ako se u meni probudi refleksija pa mi prišapne kako stara gospođa možda ne osjeća nikakav užitak u tom papagajskom kićenju, već moguće u sebi zbog toga trpi i samo se kukavno zavarava da će tako nakićena, prikrivajući bore i sjedine, uspjeti zadržati ljubav mnogo mlađeg muža, smjesta se više ne mogu smijati kao prije jer sam uz pomoć refleksije proslijedio od tog prvog opažaja dalje, bolje rečeno, dublje, prema osjećaju suprotnog. Ali ako mene sada obuzme razmišljanje i sugerira mi da ta stara gospođa možda ne osjeća zadovoljstvo što se pojavljuje kao papagaj, nego da možda pati od toga i to čini samo zato što milostivo zavarava sebe da, hodajući tako, skrivajući bore i sijedu kosu, uspijeva zadržati ljubav svoga muža, mnogo mlađeg od nje, tako da se ja više ne mogu smijati tome kao prije. Upravo me to razmišljanje koje se pojavilo u meni natjeralo da prevaziđem ono

---

² Mejdanija, Mirza, *Poetika humorizma u Pirandellovom romanu Pokojni Mattia Pascal*, Sarajevo, RADOVI Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knjiga XVIII, 2015, str. 37.

*prvo, poprilično dublje od prvog upozorenja suprotnog, koje me dovelo do ovog osjećaja suprotnog. I to je sva razlika između komičnog i humorističnog.*³

U jednom od narednih dijelova ovog rada, vidjet ćemo povezanost između Pirandella sa ostalim piscima teatra apsurdna, naročito onim koji se vežu za francusku književnost, a jedna od poveznica između njih je svakako mišljenje da je čovjekov život egzistencijalna komedija. Upravo tu egzistencijalnu komediju Pirandello prikazuje kroz svoju poetiku humorizma, koja, prema njemu daje neki oblik svom tom apsurdnom i lutanju na koje je čovjek sveden.

Humorizam, prema Pirandellu, ne predstavlja samo površno posmatranje ili razumijevanje života i čovjekove suštine, nego ulazi duboko ispod površine, u srž ljudske ličnosti. Nešto što je humoristično nije isto što i nešto što je komično. Komično je samo smiješno, dok se humoristično odnosi i na ono što je suprotno od smiješnog, a to je tragično. Kada govorimo o ljudskoj sudbini, humorist će reći da je ona tužna i tragična, rušeći masku, nalazeći dublje značenje, dok će komičar u tome naći nešto smiješno i zadržati se na tome. Pirandellova poetika humorizma je visoko koncentrirana na unutrašnju stranu čovjekove ličnosti, a ne na onu fizičku. Upravo je ta unutrašnja strana ljudskog bića ona u kojoj se vode najrazličitije bitke, tamo ništa nije pojednostavljeno, naprotiv, ljudsko unutrašnje „Ja“ je izrazito kompleksno i neobjašnjivo. Prema Pirandellu, svaka misao je popraćena pojavom neke koja joj oponuje, koja predstavlja njen sušiti kontrast i na taj način dolazi do nesuglasica u čovjeku. Čovjek koji teži ka sopstvenoj stabilnosti i sigurnosti i koji traga za načinima kako da dođe do nje, na kraju uvijek shvati da su njegovi pokušaji uzaludni. Dolazi do spoznaje da je on žrtva društvenog sistema, odnosno rob maski, formi i shema.

U predgovoru koji se nalazi u Pirandellovom djelu *Humorizam* (1908), a koji je napisao Salvatore Guglielmino, on kaže da takozvani osjećaj suprotnosti ne podrazumijeva nikakvu etiku niti ispravnost mišljenja niti kritičko razmišljanje koje se stavlja ispred neispravnosti. Ono što je rezultat tog osjećaja suprotnosti jeste konfuzija i zbunjenost. Svaka razbijena maska čovjeku ne daje nikakvu nadu jer će se pojaviti neka druga koju će morati nositi i zbog toga se likovi u Pirandellovim romanima ne vesele kada riješe jedan problem, budući da će se, poučeni iskustvom, iz rješenja jednog problema izroditi temelji za neki novi.

---

³ Pirandello, Luigi, *Humorizam*, (preveo I. Grgić), Školska knjiga, Zagreb, 2001, str. 606.

Pirandello poetikom humorizma predstavlja istinu u svojim djelima, u kojima je život predstavljen kao kazna. Pirandello ima i neke zajedničke poglede na život sa Nietzscheom, a obojica će reći da je čovjek izvor zabluda i da ukoliko on spozna sve svoje zablude, to će otvoriti put ka njegovoj propasti. Naravno, između njihovih razmišljanja postoji i jedna bitna razlika, a to je da Nietzsche želi otvoriti oči i razbiti zablude, da bi došao do istine, koja bi ga možda slomila, ali istovremeno i ojačala, Pirandello preko svojih likova prenosi čitatelju poruku da treba zatvoriti oči pred istinom i živjeti u zabludi jer je svaka zabluda bolja od istine. To najbolje vidimo na primjeru Vitangela Moscarde iz romana *Iko, niko i sto hiljada*, koji uporno traga za istinom o sebi koja će ga i uništiti jer će doći do zaključka da su drugi ljudi ti koji kreiraju našu ličnost, sudbinu i istinu o nama, a ne mi sami. Naše postojanje je uslovljeno postojanjem ljudi oko nas koji nas doživljavaju na subjektivan način. Jedini način da budemo predstavljeni onakvi kakvi jesmo jeste da se subjektivnost apsolutno minimizira i da se stavi akcenat na objektivnost, koje gotovo da i nema. Ta subjektivnost koja dominira ispunjena je iluzijama i iskrivljenim slikama o ljudima, životu i društvu, dok je ono objektivno totalno izuzeto iz optičaja. Prema Pirandellu, svi mi imamo ulogu u igri zvanom život, a ukoliko igramo po pravilima te igre, sreća i zadovoljstvo će za nas ostati nedostižne. Zbog toga njegovi likovi život žive bez pokušaja da spase sami sebe, bez borbe jer su se predali prije nego što je ona i počela, a sve to iz straha da će se, ukoliko krenu na put ka istini, oni i slomiti ispred nje. Nijedan čitatelj ispred ovih stvari ne može ostati ravnodušan i svako od nas će se doista zapitati da li je život uistinu samo jedna velika obmana.

Gubitak vjere u mogućnost uređenja stvarnosti po preciznim pravilima, spoznajni relativizam i apsolutni subjektivizam, povezuju ovog italijanskog autora sa evropskom kulturološkom klimom sa početka 20. stoljeća u kojoj se odvija kriza pozitivističkih sigurnosti, vjere u objektivnu spoznaju stvarnosti posredstvom instrumenata naučnog racionalizma.⁴

Pirandellova filozofija je primjenljiva u svakom društvu, vremenu i narodu. Čak i danas, u jeku XXI stoljeća, u svim mogućim društvima u svijetu možemo pronaći elemente Pirandellovog shvatanja i poimanja čovjeka i života. I poslije stotinu godina, možemo sami sebi postaviti isto pitanje koje Pirandello postavlja svojim djelima u XX stoljeću, a to je da li postoji istina i kako je, ukoliko postoji, razlikovati od iluzije i obmane. Ovaj pisac nam nije nikada dao odgovore na ta pitanja, nego je pokušao potaknuti čitatelje da ih sami nađu na

---

⁴ Mejdanija, Mirza, op. cit, str. 36.

osnovu sudbine njegovih junaka. Pirandello je bio veliki umjetnik, a umjetnost je bila njegovo „oružje“ kojim se služio da nam prikaže apsurdnost našeg postojanja i egzistencije. Umjetnost razotkriva laž, zabludu i prevaru te se nameće kao jedina i prava istina koja postoji, a pri tome ne tješi čovjeka koji je spozna, naprotiv, ta istina ga slomi. Čovjek pred jednom takvom istinom, poput one o samome sebi ne može ostati hladan, nego ga mora motivirati da se zapita nad svojom sudbinom i da pokuša uvidjeti gdje leži ključ svog tog apsurdna njegove egzistencije, a to i jeste svrha istine. Spoznaja istine nije nimalo olakšavajuća, ona čak u jednu ruku i otežava čovjeku jer možda čovjek neće biti u stanju da je prihvati i pomiri se s njom, ali ona će, nakon spoznaje, uvijek ostati prisutna u životu tog čovjeka. Čovjek može izabrati ili da prihvati istinu i promijeni sebe ili da od istine napravi novu iluziju i obmanu koja će upotpuniti njegov život.

4. POKOJNI MATTIA PASCAL

Pokojni Mattia Pascal je prvi Pirandellov roman u kojem je u potpunosti prikazana poetika humorizma. Ovaj roman zasnovan je na kritici individualnog identiteta, kao i na kritici tehničko-industrijskog napretka.

Mattia Pascal, glavni junak ovog romana, potaknut nesrećama koje su ga zadesile, odlučuje napustiti kuću i gradić u kojem živi. Junak tu odluku smatra ključnom za sopstveni spas i sreću. Međutim, kada u Montecarlu, na ruletu osvoji veliku svotu novca on počinje ponovno preispitivati svoju odluku, te odlučuje da se vrati kući. Kada sasvim slučajno u novinama pročita vijest da je u njegovom gradiću pronađen leš, koji su njegova supruga i njegova punica identifikovale kao njegov, shvata da je on sada, iako je službeno i zakonski mrtav, slobodan čovjek, te u tome vidi šansu da započne novi život i da ga živi onako kako on želi, daleko od nesreća koje su ga zadesile prije toga. Tako Mattia Pascal odlučuje promijeniti ne samo identitet, već i lični opis te započinje novi život. Postaje Adriano Meiss, slobodan čovjek, oslobođen svih društvenih okova. Mattia se na taj način u potpunosti stapa s likom Adriana Meissa, čovjeka koji ima već osmišljenu prošlost, živi u sadašnjosti i koji tek treba odigrati jako bitnu ulogu u predstavi svog života.

Vremenom, Mattia u svojoj novoj ulozi uviđa da je on zapravo u potpunosti isključen iz društva, usamljen i osuđen sam na sebe. Ono što je trebalo da ga oslobodi od okova društva postaje novo breme na njegovim leđima. Tajna koju čuva sa sobom nosi opasnost od razotkrivanja istine, istine od koje je i sam bježao, a od koje nikada nije uspio da pobjegne. Na taj način shvata da je on zapravo samo jedan obični stranac u sopstvenom životu, da i kao slobodan čovjek on nosi masku, zavaravajući i lažući sve oko sebe. On sada na Adriana Meissa više ne gleda kao na spas, nego kao na kaznu koja mu onemogućava uspostavljanje odnosa s drugim ljudima, posjedovanje sopstvenog doma, kao i formiranje porodice, odnosno svega onoga za čim je žudio tokom svog života.

Kada se nakon nekog vremena zaljubi u Adrianu, uviđa da kao takav ne može započeti novi život s njom jer je on zapravo neko ko ne postoji, shvata da je on samo sjena, a ne živo biće. Potaknut tom spoznajom odlučuje okončati ulogu Adriana Meissa u svojoj predstavi, isceniravši njegovu smrt. Na taj način on se oslobađa lažnog identiteta i postaje ono što uistinu jeste, postaje Mattia Pascal. Vraća se u svoj gradić gdje se suočava s mnogim stvarima, ali bez obzira na sve poteškoće on ostaje tamo, čekajući svoju *treću* i konačnu smrt.

Radnja ovog romana, odnosno realnost koja je prikazana u ovom romanu je prije svega suprotna svim očekivanjima, pa onda i krajnje paradoksalna i apsurdna, a upravo elementi suprotnog i neočekivanog su ti koji predstavljaju bazu same poetike humorizma. U ovom romanu, koji je napisan u prvom licu jednine, predstavljen je život koji je ispunjen nesrećama, teškim odlukama i mnogim suočavanjima glavnog junaka sa samim sobom, odnosno roman prikazuje čovjeka koji nije u mogućnosti da se nosi sa situacijama koje mu nameće život.

Pirandello nam ovim romanom zapravo oslikava površno društvo tog vremena, koje je u stanju suditi o drugim ljudima, ostavljajući u potpunosti po strani tuđa osjećanja, emocije pa onda i stvarne činjenice iz nečijeg života, primoravajući na taj način čovjeka da neprekidno živi život pod maskama. Glavni lik u jednom trenutku to i sam shvata:

Poznao sam nekoga časnog čovjeka, zbog jedinstvene inteligencije kojom je bio obdaren dostojna da mu se ljudi uvelike dive; a nisu mu se uopće divili, sve zbog nekih hlača, svijetlih, čini mi se kockastih, odveć priljubljenih o bijedne noge, koje je uporno nosio. Zbog odjeće koju nosimo, zbog njezina kroja, njezine boje, ljudi mogu o nama stvoriti najčudnije mišljenje.⁵

Uvjeren da kao Adriano Meiss može izgraditi novi život, bez društvenih stega, Mattia Pascal ne uviđa da zapravo upada u sopstvenu zamku, zamku koju će mu postaviti upravo ta nova ličnost za koju misli da mu donosi slobodu i sreću. To možemo jasno vidjeti u momentu kada Mattia Pascal u jednom dijelu romana kaže:

Sada sam bio sam, usamljeniji nego ikad, oslobođen svake veze i obaveze, slobodan, potpuni gospodar samog sebe, neopterećen prošlošću, s budućnošću pred sobom, koju sam mogao graditi po svojoj volji.⁶

Međutim, nakon izvjesnog vremena i sam shvata da taj novi život nije onakav kakvim ga je on zamišljao, da je i u tom novom životu osuđen da nosi masku i da se krije ispod nje te na taj način on postaje živi mrtvac.

---

⁵ Pirandello, Luigi, *Pokojni Mattia Pascal*, preveo J. Stojanović, Slovo ljubve, Beograd, 1987, str. 74.

⁶ Ivi, str. 97.

*Uostalom, ako ćemo govoriti iskreno, za druge sam se tako udesio, ne za sebe. Jesam li onda ja morao i pred sobom držati tu masku na licu? A ako sve ovo što sam izmislio o Adrianu Meisu nije izmišljeno za druge, za koga je onda izmišljeno?*⁷

Adriano Meis, međutim, nije postojao. Adriano Meis je bio osoba koja ne može dokazati svoj identitet, neko ko ne posjeduje niti jedan jedini lični dokument, a i kako bi ga mogao posjedovati kada je to zapravo samo jedan obični lik iz Mattijine mašte. Mattia je Adriana „osmislio“ tako da on nema nikakve dodirne tačke sa životom Mattije Pascala. Želio je da on bude slobodna i samostalna ličnost koja živi u svojoj sopstvenoj stvarnosti. Ipak, bez obzira na to što je Mattia Pascal kreirao novu ličnost koja nema veze sa njegovom starom ličnošću, on nije bio slobodan. Adriano Meis je bio zatvorenik sopstvenog postojanja. Kada bi mu neko ukrao novčanik ili mu nanio fizičke povrede, on ne bi mogao otići u policiju i prijaviti osobu koja je to učinila jer Mattia Pascal je umro, a Adriano Meis ne postoji.

Pirandello nam Mattijinom dvostrukom ličnošću pokazuje kako jedna osoba može posjedovati više ličnosti unutar sebe, ali pluralizam ličnosti ne možemo poistovjetiti sa pluralizmom identiteta. Kada određena osoba ima više strana ličnosti, to znači da ona nosi maske, maske iza kojih se skriva i prilagođava društvenim kalupima, konvencijama i formama. Identitet, ipak, označava osobine koje su karakteristične za jednu ličnost. Nijedna ličnost ne može imati isti identitet, ali zato jedna ličnost može imati više identiteta. Mattia Pascal je dvostruka ličnost, a identiteti tih ličnosti se u potpunosti razlikuju. Mattia Pascal je bježao od svog života zbog društvenih okova u kojima je bio zarobljen, a preko Adriana Meisa, Mattia je živio život kakav želi. Adriano Meis mu je omogućio da voli život, ali taj život nije bio stvaran, nego je bio produkt njegove mašte. Upravo ta volja i želja da živi život Adriana Meisa, sprječavala je Mattiju Pascala da spozna istinu i prihvati da on ipak ne živi realan život, nego da živi u laži zbog drugih. Upravo u tome se i ogleda apsurd ljudskog postojanja, a to je da čovjek živi za druge i zbog drugih, a ne za sebe i zbog sebe.

Glavni junak smatra da je život satkan samo od briga, a da pri tome nema neku određenu svrhu ili cilj ka kojem bi se trebao kretati. On spoznaje da je smrt jedina sigurna stvar koja čeka svakog čovjeka negdje na kraju njegovog životnog puta i da je to jedina prava istina u životu svakog ljudskog bića.

---

⁷ Ivi, str. 119.

Pirandello nam također želi pokazati kako je subjektivnost bitnija od objektivnosti jer smatra da je svaki čovjek tvorac svoje stvarnosti, kao i to da je svaki čovjek zapravo u potrazi za vlastitom srećom i za vlastitim mirom. Pisac nam želi ukazati na važnost istine i na razliku između suočavanja s njom i zavaravanja samoga sebe. Dakle, on nam želi prikazati kako je put do istine težak i opasan, ali da obmanjivanjem samoga sebe dobijamo možda kratkotrajnu sreću i zadovoljstvo, a kao krajnji i jedini ishod toga postoji samo duboko razočarenje i još bolniji povratak u stvarnost.

Pirandellov cilj jeste bio da prikaže ono što se desi kada čovjek spozna istinu o samome sebi, ali i kada spozna istinu o svijetu u kojem živi. Upravo tada čovjek shvata da je život sam po sebi težak, a da ga još dodatno otežava okolina u kojoj živi jer, da bi se moglo živjeti u određenoj okolini, potrebno je da živimo onako kako drugi žele, odnosno da se prilagođavamo jedni drugima i da se na taj način uklopimo u sliku koju su oni već stvorili o nama samima. Može se reći da je u ovom romanu Pirandello prikazao borbu čovjeka sa samim sobom, svojim unutrašnjim „ja“, ali i borbu sa vanjskim svijetom koji ga sputava da bude ono što on zaista jeste.

Ljudsko "ja" nestaje, gubi svoje granice, utapajući se usljed brodoloma svih sigurnosti. Pirandello je sa svojom idejom krize identiteta i krize ličnosti, tumač perioda prijelaza između devetnaestog i dvadesetog stoljeća, kada se javlja opća kriza pojma muškaraca i muškog identiteta. Ova kriza je očigledno proizvod velikih procesa transformacije građanskog društva, koje prelazi od liberalističkog ekonomskog upravljanja, zasnovanog na slobodnoj konkurenciji, u monopolističko, koje sa sobom donosi problematiku koju nastanak masovnog društva zahtijeva. Deklasacija tradicionalne srednje klase, izmjena uloge intelektualca u odnosu na potrebe mnogo složenijeg društva, nemogućnost kontrolisanja dinamike koja na tajanstven način napada sve aspekte društvenog i privatnog života, čine da individua osjeti vlastitu beznačajnost unutar nove anonimne srednje klase koja je sada postala beznačajna i nevažna. Spram trijumfa kulturnog tržišta, čak se i intelektualci osjećaju lišeni svoje prestižne uloge koju su imali samo jedno desetljeće prije: ljepota, koja je još uvijek davala smisao književnoj potrazi D'Annunzia, zamjenjuje se sada interesom, profitom i produktivnom racionalnošću. Neprilagođeni junak postaje jedna od ključnih figura romana devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Protagonist više nije junak koji utjelovljuje lik oca, nego antiheroj, slab i bolestan, i koji samo može nositi masku koja je osuđena na propast. Referencama na zakon prirode koji je kodificirao Darwin, pobjedom

*jakih nad slabima, i Schopenhauerovom naznakom volje za odricanjem od borbe, otkriva se složen put.*⁸

Ono što piscu polazi za rukom zasigurno jeste i da samog čitaoca navede da se zapita da li će se svaki čovjek koji se zaputi na put do istine i slomiti pred njom, da li čovjek treba zatvoriti oči pred istinom i živjeti laž? Pirandello želi da se i mi sami, dok čitamo ovaj roman, zapitamo ko smo mi u suštini i kakav to mi život živimo? Da li se mi po nečemu razlikujemo od junaka ovog romana i da li je i naš život, u vremenu u kojem živimo uslovljen društvenim konvencijama? Da li i mi živimo život pod maskama da bismo se prilagodili drugima? Da li smo mi ti koji kreiramo sopstvenu sreću ili samo zavaravamo sami sebe i uživamo u kratkotrajnom zadovoljstvu i miru? Pirandello nam ne daje direktne odgovore na ova pitanja, ali nas potiče da razmislimo o njima i samostalno pronađemo svoje odgovore. On nam karakternim osobinama svojih likova ukazuje na to da svaki čovjek vodi neku unutrašnju dramu i borbu sa svojom ličnošću ili pak sa više njih. Međutim, čovjek, kao i sami likovi iz navedenih romana, nema hrabrosti da tu bitku bije do kraja, nego traži način da je izbjegne. Tako na primjeru Mattije Pascala vidimo bijeg od samoga sebe. Na kraju će Mattia Pascal, nakon dugog i teškog puta, ipak spoznati istinu o samome sebi. Shvatit će da nije moguće živjeti život koji ne poznaje zakone, da nije moguće živjeti laž te da je neophodno prihvatiti samoga sebe, bez obzira na sve dobre i loše stvari. Ista stvar koja se desila Mattiji Pascalu, dogodit će se i Vitangelu Moscardi, glavnom junaku romana *Iko, niko i sto hiljada* o kojem ćemo detaljnije govoriti u nastavku ovog rada.

---

⁸ Mejdanija, Mirza, op. cit, str. 33.

5. IKO, NIKO I STO HILJADA

Iko, niko i sto hiljada je roman koji se po mnogim elementima razlikuje od klasičnih verističkih ili romantičarskih romana. Dakle, radi se o jednom inovativnom, ali prvenstveno psihološkom romanu u kojem u prvom licu jednine, glavni lik, Vitangelo Moscarda, prenosi svoju priču čitatelju romana. Njegova razmišljanja su konfuzna te čitatelj može steći dojam da usporavaju samu radnju romana, odnosno narativni tok. Ono što je izrazito bitno kada govorimo o radnji ovog romana jeste da se u njegovoj srži nalaze život i borba koju glavni lik vodi unutar samoga sebe. Tematika koja dominira u ovom romanu je prelamanje unutrašnjeg „ja“, odnosno neprekidno razmišljanje o tome ko sam zapravo ja i zašto postojim, što zapravo i čini osnovu Pirandellove filozofije. Čitajući ovaj roman možemo steći dojam da je u njemu sve usmjereno ka tome da se prikaže relativnost i subjektivnost ljudskog postojanja.

Kada mu supruga saopšti da ima kriv nos, protagonista ovog romana počinje postepeno da gubi vlastiti identitet, ne uspijeva jasno razmišljati o samome sebi niti se više uspijeva prepoznati i pronaći u moru najrazličitijih maski koje mu drugi nameću. Na taj način, Vitangelo Moscarda upušta se u razbijanje lažnih slika o samome sebi. Nakon što je shvatio da jedan čovjek posjeduje sto hiljada ličnosti, a da svaka od tih ličnosti zapravo predstavlja masku iza koje se čovjek krije, u zavisnosti od situacije do situacije, ono što se rađa u njemu je zapravo osjećaj da iza svih tih maski nema niko jer te brojne maske koje čovjek nosi ne određuju njega kao jedinstvenu, nego kao višestruku ličnost. U trenutku kada to uviđa, Vitangelo Moscarda će se u potpunosti željeti otuđiti i udaljiti od svega pa i od samoga sebe.

Ovaj roman zauzima vrlo bitno mjesto u književnosti XX stoljeća i to upravo zbog tematika kojima se bavi, a koje su specifične i karakteristične za taj period. To su svakako kriza identiteta, odnosno unutrašnjeg „ja“, ljudska otuđenost, potraga za smislom života kao i neka vrsta psihičke rastrošenosti.

Dakle, kao što već znamo, glavni junak ovog romana je Vitangelo Moscarda, kojeg prijatelji zovu Gengè. Bio je sin jednog neuglednog bankara, čiju je banku naslijedio i od toga je živio. Dakle, čitava radnja romana podređena je jednom sasvim bezazlenom trenutku, kada protagonista, gledajući svoj odraz u ogledalu, otkriva manu na svome licu: nos koji je nakrivljen u desnu stranu. To je nešto što on sam od sebe nikada nije primijetio, ali od momenta kada mu je to saopštila njegova supruga, to postaje njegova psihička preokupacija.

Što se više gledao u ogledalo, sve je više i više o tome razmišljao. Nakon toga supruga mu ukazuje na druge vidljive mane, poput obrva koje imaju oblik dugosilaznih akcenata, spljoštenih ušiju, razlike između desne i lijeve noge. Sve to ga dovodi do krize identiteta i Vitangelo tada shvata da njegova supruga i osobe iz njegovog okruženja imaju sasvim pogrešnu i drugačiju sliku o njemu, od one kakav on uistinu jeste. Dakle, zbog toga, on odlučuje promijeniti život i razbiti stereotipe, koje drugi ljudi imaju o njemu, a sve to s jednim ciljem, kako bi pronašao samoga sebe.

Baš poput Mattije Pascala i Vitangelo Moscarda završava potpuno otuđen i usamljen razmišljajući o apsurdnom životu koji živimo. Pisac nam ovim romanom pokazuje šta se to sve dešava kada čovjek poželi da otkrije istinu o samome sebi i o svijetu u kojem se nalazi. Jednostavno, potrebno je da čovjek postavi neke pretpostavke o samome sebi kako bi uopšte i mogao postojati kao ličnost. Vitangelo Moscarda sebe počinje gledati kroz svoje mane, što nikada prije nije radio i dovodi se do zaključka da on nije taj koji stvara sliku o sebi, nego da to čine drugi ljudi iz njegove okoline.

Otudivši se od svega, Vitangelo otkriva da ljudi nisu ono što misle da jesu, da u svakom od nas ima više strana. Ono što Vitangelu Moscardi služi kao prilog tome jeste to da je svaki čovjek drugačiji u zavisnosti od toga s kim razgovara ili gdje se nalazi. Glavni junak dolazi do zaključka da čovjek neće imati isti stav i ponašanje kada razgovara sa šefom na poslu u odnosu na to, naprimjer, kada razgovara sa bratom ili prijateljima. U nama se javljaju dvije pretpostavke. Jedna je ono što mi mislimo o sebi, kao o ljudskom biću koje ima određene osobine i karakteristike, dakle, ono što mi mislimo da jesmo. Druga pretpostavka se zasniva na tome šta neko drugi kroz razgovor sa nama vidi. Nijedna osoba koju poznajemo nas ne gleda na posve identičan način, što dovodi do zaključka da mi ne posjedujemo jednu, nego na hiljade ličnosti unutar sebe, a koje žive u tuđim očima. Dakle, mi živimo u svijetu gdje nas svi doživljavaju različito, u zavisnosti od perspektive posmatranja naše ličnosti i naših osobina, ali u jednom svijetu gdje također dominira i osjećaj subjektivnosti te u svijetu gdje nema baš mnogo prostora za objektivnost.

Shvativši da on nije ono što je mislio da jeste, u svojoj svojoj otuđenosti, Moscarda shvata da u njemu ipak postoji stvarnost u kojoj on živi, stvarnost u kakvoj on sam sebe vidi, ali da također postoji i jedna druga stvarnost, a to je ona koju vide drugi ljudi. Zaključuje da te stvarnosti nikada neće biti iste, ni za njega, a ni za druge. U jednom dijelu romana on kaže:

*Pomisao da drugi vide u meni nekoga tko nisam ja kakvog se poznajem, nekoga koga samo oni mogu poznavati gledajući me izvana očima koje nisu moje i koje mi pridaju izgled kojemu je suđeno da meni uvijek ostane stran, premda je u meni (...) Kako da u sebi podnosim tog stranca? Tog stranca koji sam bio sâm za sebe? (...)*⁹

Čitajući ovo djelo, možemo vidjeti kako čovjek iz puke znatiželje da sazna kako je viđen u drugim očima, a s ciljem da pronade samoga sebe, može postepeno početi da gubi razum jer ta znatiželja poprima formu opsesije i ludila. On, kao što iz prethodnog citata vidimo, pokušava otkriti stranca u sebi i spoznati sebe, ali ono što ga vodi u ovoj opsesivnoj analizi samoga sebe je to što on shvata da ne postoji samo jedan stranac koji živi u njemu, nego na hiljade njih.

*Nisam se uopće poznavao, nisam za sebe imao nikakvu zbilju koja bi bila moja vlastita (...) poznavali su me drugi, svatko na svoj način, prema zbilji koju su mi pridavali: to jest, svatko je u meni vidio onog Moscardu koji nisam bio ja, kad ja za sebe nisam u pravom smislu bio nitko; bio sam onoliko Moscardi koliko je bilo njih.*¹⁰

Međutim, glavni junak ovog romana nam kroz djelo daje naznake da se u njegovom slučaju ne radi o ludilu ili gubitku razuma, nego jednostavno o ozbiljnim analizama stvarnosti na koje bi čitatelj trebao obratiti pozornost.

Kao što je slučaj i u romanu *Pokojni Mattia Pascal*, tako i u ovom romanu možemo uvidjeti da svaki čovjek oko sebe gradi dvije međusobno povezane stvarnosti. Prva je ona koja se nalazi u nama i koja se zasniva na našim intelektualnim sposobnostima te ličnim proživljavanjima stvari, dok se druga zasniva na transcendentnosti vremena i prostora. Stvari treba posmatrati izvan tih okvira zato što nešto što se desilo danas, sutra se ne mora ponoviti. Ista stvar je i sa istinom koju smo možda danas spoznali, ona je relativan pojam i može se promijeniti. Upravo je to i suština onoga što Vitangelo Moscarda zaključuje na kraju ovog romana kada odlučuje da živi trenutak i da više nikada ne dozvoli da ga uzaludna razmišljanja obuzmu u tolikoj mjeri uolikoj se to već dogodilo.

Uz Vitangela Moscardu ćemo se zasigurno i mi kao čitatelji zapitati koja je svrha našeg života te svijeta u kojem živimo. Zajedno s njim, čitajući roman, barem jednom ćemo se

---

⁹ Pirandello, Luigi, *Jedan, nijedan i sto tisuća*, preveo M. Čale, Konzor, Zagreb, 1999, str. 36.

¹⁰ Ivi, str. 52.

zapitati da li je vanjski svijet u kojem živimo zapravo naša realnost i da li ta realnost uopšte postoji. Ono što ćemo se zasigurno još zapitati jeste da li i mi posjedujemo više ličnosti u sebi pa čak ćemo i mi možda poželjeti sebe vidjeti nekim drugim očima, kroz drugačiju prizmu doživljavanja nas i naših osobina. Pirandello nam ostavlja mjesta da razmislimo da li i mi imamo iluzije o drugima i da li drugi imaju iluzije o nama, a on je svakako smatrao da su iluzije te koje upravljaju životom nekog čovjeka, ali i čitavim svijetom te da nikada, ali nikada mi nismo samo jedna te ista ličnost u svim vremenskim i prostornim odrednicama.

6. MASKA, IDENTITET I LJUDSKA OTUĐENOST U PIRANDELLOVOM KNJIŽEVNOM STVARALAŠTVU

Pirandellova djela se, uglavnom, nadovezuju jedno na drugo te, iako u njima nailazimo na vrlo slične teme, autor ih, ipak, predstavlja na drugačiji način. Njegovi romani, kao što smo vidjeli na primjerima Pascala i Moscarde, sadrže lična razmišljanja o ljudskoj egzistenciji, o krizi građanskog društva s kraja XIX i početka XX stoljeća, a koja je uzrok svih nedaća u ljudskim životima iz tog perioda. On, na specifičan način, piše svoje romane i poistovjećuje se sa naracijom do te mjere da prodire duboko u njenu srž i na taj način stvara likove koji su čak i njemu slični, gotovo identični.

Pirandello razvija potragu za ličnim identitetom u svim svojim i najdubljim aspektima. Na taj način, on suprostavlja sliku koju neka osoba ima o sebi u odnosu na onu koju drugi imaju o njoj. Pokazuje nam sveprisutni kontrast između nezaustavljive prolaznosti života i potrebe za kristaliziranjem tog neprekidnog toka. Vrijeme nemilice prolazi, ne može se zaustaviti i svaki trenutak koji živimo je drugačiji. O tome Pirandello govori u svom eseju *Humorizam*:

Čovjek nema nikakvu predstavu o životu, nikakvu apsolutnu misao, nego osjećaj koji je promjenljiv i raznolik naspram vremena, slučaja i sreće. Sada logika, apstrahirajući osjećaje od misli, teži upravo da zaustavi ono što je pokretno, promjenljivo fluidno; teži da doda apsolutnu važnost onome što je relativno.¹¹

Da bi se uspio otkriti sopstveni identitet, neophodno je razmisliti o svom poimanju istine u životu. Onog momenta kada postanemo svjesni svog ništavila, potrebno je da se osamimo kako bismo ga prevazišli. Upravo u tom smjeru se kreću tematike Pirandellovih romana, naročito u romanima *Pokojni Mattia Pascal* i *Iko, niko i sto hiljada*, za koje je jasno da su tematski veoma slični.

Međutim, koliko god romani *Pokojni Mattia Pascal* i *Iko, niko i sto hiljada* bili tematski povezani, postoje bitne razlike između njih. *Iko, niko i sto hiljada* je roman koji je po svojoj narativnoj formi, tematici te karakteristikama glavnog junaka dosta sličan romanu *Pokojni Mattia Pascal*, ali kako radnja romana odmiče, shvatamo da ipak postoje razlike između Mattije i Vitangela.

---

¹¹ Pirandello, Luigi, preveo I. Grgić, (2001), op.cit., str. 633.

Nesumnjivo možemo reći da Vitangelo Moscarda, glavni lik romana *Iko, niko i sto hiljada*, predstavlja razvijeniju i napredniju verziju Mattije Pascala. Figura oca koja se provlači kroz oba romana je zajednička za obojicu, i za Vitangela i za Mattiju. Dakle, kao što smo mogli vidjeti, i Mattia i Vitangelo su od očeva naslijedili imovinu. Glavni likovi iz ovih romana su predstavljeni kao neprilagođeni junaci koji žive od očeve zaostavštine. Obojica gaje neku vrstu revolta protiv svojih očeva. Kod Mattije Pascala taj revolt je poprilično indirektan, nesiguran i mučan, dok je kod Vitangela Moscarde očit i direktan jer kroz roman možemo vidjeti da on otvoreno za svog oca govori da je bio čovjek sumnjivog morala. Dok Mattia svoju krizu identiteta proživljava na potpuno pasivan način pa možda čak i ne znajući za nju, s druge strane imamo Vitangela koji svoju krizu identiteta proživljava na jedan drugačiji, eksplozivniji način.

Dakle, možemo reći da se Pirandellov junak razvija kroz njegove romane, od pasivnog posmatrača sopstvenog uništenja pa sve do aktivnog učesnika u pronalasku samoga sebe. U oba djela predstavljena je otuđenost junaka do koje dolazi usljed života pod maskama. Djela prikazuju nemoć glavnih likova ispred pluraliteta mišljenja koje im nameću drugi. Usljed toga dolazi do rascjepa njihovih ličnosti, koja ih dovodi do potrage za samim sobom. Upravo u tome i leži objašnjenje naziva romana *Iko, niko i sto hiljada*, gdje *iko* predstavlja samog protagonistu romana, oko kojeg se i vrti sva radnja, *niko* predstavlja rezultat Vitangelove potrage za samim sobom i dolazi do zaključka da je on zapravo *niko*, a *sto hiljada* predstavlja sve one ličnosti koje Vitangelo shvata da su mu drugi nametnuli te staze kojima se kreće kako bi ih prevazišao i našao pravoga sebe.

Luigi Pirandello po svojoj profesiji nije bio filozof, ali je pokazivao ogromno interesovanje za filozofiju, kao i filozofska pitanja. Kada je odlučio da ode u Bonn, u Njemačku jer je bio nezadovoljan obrazovanjem koje mu se nudilo u Rimu, on se počinje baviti najvažnijim elementima koji se vežu za njemačku filozofiju.

Pirandello kroz svoje književno stvaralaštvo otvara pitanje koje se tiče umjetničkog stvaranja u jednom svijetu prepunom iluzija, a u kojem je sama realnost dovedena u pitanje. Kroz svoja najznačajnija djela on govori o relativizmu koji se nalazi na svim životnim poljima te o čovjekovoj nemogućnosti da spozna sebe i svoju suštinu. Konkretno u romanima *Pokojni Mattia Pascal* te *Iko, niko i sto hiljada* vidimo kako Pirandello piše o životnoj drami koju

preživljavaju Mattia Pascal i Vitangelo Moscarda, a upravo ta drama nastala je usljed formi i nametnutih društvenih konvencija u kojima su se glavni likovi iz ova dva romana pogubili.

Pirandellova filozofija se temelji na traženju odgovora na pitanje da li putem umjetnosti u svijetu prepunom iluzija, formi i relativizma možemo razbiti sve te iluzije, pronaći istinu koja nije relativna te izaći van društvenih formi i okova. Prema Pirandellu, u svijetu u kojem mi živimo i radimo nalazi se tragičnost našeg postojanja. Upravo zbog tog svijeta koji predstavlja formu dolazi do sukoba sa našim unutrašnjim svijetom u kojem nema formi i oblika, u kojem je sve dinamično i okretno. Naše unutrašnje biće, posmatrano izvan okvira vanjskog svijeta, prepuno je težnji za promjenama, a da bi došlo do tih promjena, potrebno je ukloniti ograničenja i otvoriti put ka slobodi. Upravo iz tog razloga, čovjek, baš kao i sam Mattia Pascal, bježi od društvenih okova u koje ga okolina želi zarobiti, a ukoliko čovjek dozvoli da ga se okuje društvenim normama i formama te prihvati to, on postaje čovjek koji umire duhom, iako tijelom živi, on postaje živi mrtvac. Život se ne smije ograničiti nikakvim normama jer ukoliko se to desi ubit ćemo suštinu našeg postojanja.

U svom članku koji nosi naziv Poetika humorizma u Pirandellovom romanu Pokojni Mattia Pascal, prof. dr. Mirza Mejdanija upravo piše o krizi identiteta koja je bila izuzetno česta pojava u društvu XX stoljeća, kao i maskama pod kojima su ljudi u tom vremenskom razdoblju živjeli. U citatu koji slijedi ćemo to i vidjeti.

Klasična ideja individue stvaraoca vlastite sudbine i dominatora ličnog svijeta, nepokolebljive i koherentne ličnosti, koja je bila osnova kulture građanskog društva prethodnog stoljeća, sada se gubi, jer individualnost više nije važna, ljudsko "ja" slabi, gubi svoj identitet, kida se u niz nekoherentnih stanja. Shvatanje ove nekoegzistentnosti ljudske ličnosti izaziva u Pirandellovim likovima bol i beznađežnost, a poimanje da više nismo "neko", nemogućnost poistovjećivanja sa jednim identitetom, izaziva uznemirenost i užasavanje, te osjećaj velike usamljenosti. Uostalom, individua pati i usljed činjenice da je od drugih uobličenu forme sa kojima se ne može poistovjetiti, gledajući se kako živi ulogu koju su joj nametnuli drugi, čineći djela koja joj nameće maska, a koja su joj apsurdna i besmisljena.¹²

---

¹² Mejdanija, Mirza, op. cit, str. 34.

Pirandello je smatrao da je općenito teško živjeti, ali je naglašavao da je mnogo teže živjeti među drugim ljudima i sa drugim ljudima. Kako bi se živjelo sa drugim ljudima, potrebno je mnogo odricanja, prilagođavanja i truda da budemo onakvi kakvim nas drugi žele vidjeti.

Međutim, ukoliko se prilagođavamo i postajemo nešto što nismo zbog drugih, onda mi živimo u iluziji zajedno sa njima. Upravo zbog toga, Pirandello preko svojih likova, ne samo u ova dva romana, nego i u svojim drugim djelima insistira na borbi između spoljnog i unutrašnjeg svijeta. On prikazuje vječitu borbu između dvije krajnosti koje se odigravaju u životu jednog čovjeka, odnosno borbu između onoga što jedna osoba u svojoj suštini jeste i onoga što želi biti, a što joj je nametnulo društvo i društvene konvencije. Međutim, čovjek treba shvatiti da život ne poznaje pravila. Ne postoje norme i pravila putem kojih možemo oblikovati život. Život je nepredvidljiva stvar, koja bježi pred nama, izmiče nam kroz prste poput vode ili pijeska, podrazumijeva borbu za lični opstanak u vanskome svijetu. Život koji Mattia Pascal živi u Pirandellovom romanu zapravo i nije život, nego preživljavanje i vjerovanje u iluzije u koje samo vjeruju ljudi koji su tijelom živi, a duhom mrtvi.

Za razliku od stvarnog života, Pirandello smatra da u umjetničkom djelu, koje će vječno trajati, čovjek ne mijenja svoje osobine, one su uvijek iste, dok u stvarnom životu neki čovjek može danas biti jedno, a sutra drugo. Upravo u tome se i ogleda razlika između stvarnog života i umjetnosti. Umjetnost podrazumijeva formu koja ostaje do kraja nepromjenljiva, dok život ne trpi formu i uvijek se mijenja. Tu Pirandellovu misao možemo vidjeti i u jednom citatu iz djela *Pokojni Mattia Pascal*, a koji glasi:

Blago lutkama nad čijim drvenim glavama nebo ostaje neprobušeno! One ne znaju za grozničavu zbunjenost, smetnje, sumnje, sažaljenje: sve je to njima strano! Mogu se hrabro prepustiti komediji koju igraju i u njoj uživati. Mogu voljeti, mogu misliti o sebi dobro i cijeniti sebe, a da se nikad ne onesvijeste ili ih ne uhvati vrtoglavica i to zato što je to nebo krov koji odgovara njihovoj veličini i njihovim postupcima.¹³

Pirandellovi likovi, ne samo u ova dva romana, nego i u drugim njegovim djelima, naročito onim koje je pisao za teatar, doživljavaju život koji žive na tragičan način. Za

---

¹³ Pirandello, Luigi, (1987), op.cit., str. 155.

njegove likove nošenje maske predstavlja ogroman teret, koji im ne dozvoljava da ga se oslobode i krenu dalje.

Ne dozvoljava im da budu ono što oni zaista jesu, nego ih tjera na lažno predstavljanje samih sebe i svoje ličnosti. Pirandello je taj osjećaj podvojene ličnosti usljed lažnog života u kojem živimo opisao u svom djelu *Humorizam*:

Kakvo su nam lice dali da njime igramo ulogu života? (...) Svatko sebi masku skrpa kako najbolje zna – vanjsku masku. Jer unutra ima još jedna, koja se često ne poklapa s vanjskom. Tako ništa nije istina. Da, istinito je more, istinita planina; istinit kamen, istinita vlat trave, ali čovjek? (...) Jer prvi korijen našeg zla upravo je u tome osjećaju života. Drvo živi, a ne osjeća sebe; za njega zemlja, sunce, zrak, svjetlo, vjetar, kiša nisu drugo doli on sâm. Čovjek je, međutim, rođenjem stekao tu tužnu povlasticu da sebe osjeća dok živi, a iz nje je proizašla lijepa tlapnja po kojoj se taj njegov osjećaj života, promjenljiv, raznolik, smatra nekom stvarnošću što postoji i izvan njega.¹⁴

Dakle, Pirandello iz svog ugla posmatra čovjeka koji živi život satkan od iluzija, a koje se nastoje nametati kao istina. Obaveza, koju u tom periodu jedan čovjek ima prema društvu, kako bi zadovoljio sve zahtjeve koje mu ono nameće, je prioritarna. Iako bi bilo logično da je, naprimjer, u nekoj pozorišnoj predstavi sve iluzorno i neistinito jer glumci prenose na scenu lik onakav kakav je u određenom pozorišnom djelu, ispostavlja se da je upravo suprotno. Naime, preko umjetnosti se želi prenijeti i razotkriti ono što se dešava u stvarnom životu, a u stvarnom životu se čovjek pretvara da je nešto što nije. Mattia i Vitangelo u određenom trenutku svog života počinju preispitivati duštvo i društvene vrijednosti, a onda i sami sebe. U svim tim analizama života i samih sebe, shvataju da oni spoznajom samih sebe spoznaju i sopstvenu propast. Upravo u Pirandellovom pozorišnom komadu *Šest lica traži autora* vidimo baš to prikazivanje stvarnosti i istine preko umjetnosti. Upravo se u tom preplitanju stvarnosti i iluzija ogleda ono što se naziva teatar u teatru čija je svrha da zapravo natjera čovjeka da se zapita šta je to stvarnost, a šta iluzija. Ovim pozorišnim komadom, Pirandello na scenu iznosi stvarnost i realnost života.

Kao što smo vidjeli u jednom iz prethodnih citata iz članka „Poetika humorizma u romanu *Pokojni Mattia Pascal*“, Mirza Mejdanija pravi paralelu između Pirandella i Schopenhauera. To se također jasno ogleda u pesimizmu na koji nailazimo neprekidno u Pirandellovim

---

¹⁴ Pirandello, Luigi, preveo I. Grgić, (2001), op.cit., str. 633-634.

djelima kroz patnju likova koji žive na ovom svijetu, na koji su došli ne svojom, nego tuđom voljom i gdje žive život koji oni nisu mogli birati. Upravo to smatraju najgorom kaznom koja im se mogla dogoditi. To je ono što povezuje Schopenhauerovu i Pirandellovu pesimističnu filozofiju koja se vodi i opravdava time da je život na ovom svijetu besmislen, a da je čovjek, usljed toga, osuđen na patnju. Jedini izlaz koji čovjek ima u svemu tome je prihvatanje tog stanja nevjerice koje ga je snašlo. Da se pesimizam veže za društvene okove u kojima je čovjek zarobljen vidjet ćemo i u članku *Poetika humorizma u romanu Pokojni Mattia Pascal* iz kojeg smo već citirali određene dijelove.

Čovjek ove forme osjeća kao zamku, kao zatvor u kojem se individua bori za slobodu, a društvo mu se čini kao umjetna i izmišljena cjelina koja ga izoluje od života, slabi ga i kvari, vodeći ga prema smrti iako on i dalje nastavlja živjeti. Usljed toga u djelima ovog italijanskog autora se može uočiti odbijanje svih oblika društvenog života, njegovih institucija i uloga koje nam nameće, te očajnička potreba za autentičnosti, neposrednosti i životnom spontanosti. Konvencije i hinjenja na kojima se zasniva život, maske i lažne uloge koje su nametnute, bivaju ismijane i uništene u Pirandellovim djelima. Institut u kojem se možda i najviše osjeća ova zamka oblika koji zarobljava čovjeka, odvajajući ga od trenutačnosti života je porodica, i on vrlo slikovito prikazuje depresivni karakter porodičnog ambijenta, njegovo sivilo, tajne tenzije, mržnje, bijesove, hipokrizije i laži koje se neprestano miješaju sa životom porodice. Druga zamka je ekonomska, uslovljena društvenim položajem i poslom, bar na nivou malograđanstva, čiji su junaci zarobljenici bijednog i jadnog položaja, frustrirajućih i dosadnih poslova, te ugnjetavačke hijerarhijske organizacije. A iz ove zamke nema izlaska, i Pirandello je pesimizam totalan, ne dopuštajući mu da vidi druge oblike društvenog života, jer su svi oni za osudu, budući da negiraju životni elan. Njegova kritika društvenih institucija je nepokolebljiva i ne nudi alternative, štaviše, ideološki se priklanja konzervativnim i reakcionarnim stavovima.¹⁵

Također, Pirandellovu filozofiju možemo povezati i sa onom kojom se vodio Miguel Unamuno, španjolski pisac i filozof, a koji je napisao članak pod nazivom *Pirandello y Yo* prikazujući da oni imaju iste poglede na život i na koncepciju života, odnosno na ono što čovjek unutar samoga sebe proživljava. Unamuno je smatrao da je čovjek došao na ovaj svijet da živi život koji mu je namijenjen, da se ostvari i bude ono što jeste, a ne da nosi maske i ispunjava društvene obaveze koje mu se nameću. Kao što vidimo, Unamuno je bio

---

¹⁵ Mejdanija, Mirza, op.cit., str. 34.

Pirandellov istomišljenik po tom pitanju jer i Pirandellova djela nose poruku da se čovjek treba osloboditi svega što ga sputava u ličnom razvoju i napretku.

6.1 Elementi egzistencijalizma i teatra apsurda u Pirandellovim djelima

Pirandellovo književno stvaralaštvo se može smatrati također i nekom vrstom preteče egzistencijalizma, književnog, ali i filozofskog pravca čijim se glavnim predstavnicima smatraju Camus i Sartre. U njihovim egzistencijalističkim djelima uistinu ćemo prepoznati kritiku upućenu ka pozitivizmu i optimizmu. Također, u Camusovom romanu *Stranac*, vidjet ćemo dosta sličnosti između Meursaulta i Mattie Pascala jer oba lika tragaju za suštinom postojanja u apsurdnom svijetu u kojem žive. Također, kao što smo vidjeli kod Mattije Pascala, isto možemo vidjeti i kod Meursaulta, osjećaj usamljenosti i prepuštenosti samome sebi. Camus u *Strancu* želi prikazati čovjeka koji traži smisao i traži izlaz iz sukoba sa ostatkom svijeta. Smatra da je istina nedostižna i da mu izmiče kroz prste, a to su također pitanja kojima se Pirandello bavio u svojim djelima i tražio odgovore na njih kroz svoje likove.

U Sartreovom djelu *Mučnina*, također vidimo istu stvar i neprekidno postavljanje pitanja ko sam ja i zašto postojim. Ono što je zajedničko za Sartrea i Pirandella jeste također i to što obojica suočavaju čovjeka sa istinom, a to je da nikada nećemo moći spoznati sebe i svoju suštinu jer naš identitet i ono što trebamo biti ne određujemo mi, nego društvo i okolina u kojoj živimo. Sartreova poznata rečenica koja glasi: *Pakao, to su drugi*, kojom on smatra da su ljudi, koji nas okružuju naš pakao, može se dovesti u vezu s Pirandellovom filozofijom u kojoj on predstavlja konflikt između čovjekovog ličnog „ja“ i „drugih“. Za razliku od Sarteovih likova, koji izlaz traže u samoubistvu, Pirandellovi likovi će morati ubiti svaku ideju koja ih navodi da shvate da je život mučan ili će na kraju ipak prihvatiti maske koje im nameće društvo, a sve to kako bi nastavili dalje sa životom.

Tematike kojima se bavio Pirandello, kako u svojim romanima, tako i u pozorišnim komadima možemo povezati sa onim koje su napisali Ionesco i Beckett, predstavnici teatra apsurda. Oni su baš kao i sam Pirandello, rušeći ne samo pozorišne, nego i društvene konvencije pokušali ukazati na neprilagođenost i otuđenost modernog čovjeka u društvu, kao i na apsurd njegovog postojanja. Oni prikazuju čovjeka kao marionetu okovanu društvenim stegama te time dovode svoju publiku do toga da se zapita i suoči s jako bitnim činjenicama,

pitanjima i problemima koji su zaista zastupljeni i postoje u životu jednog čovjeka u tom periodu. Ionesco i Beckett prikazuju društvo koje karakteriše nedostatak svakodnevne komunikacije, odnosno društvo u kojem je komunikacija svedena na minimum tako što je ispunjena frazama i besmislenim ponavljanjem istih, kao i davanjem besmislenih odgovora na postavljena pitanja.

Kako bi to prikazali, Ionesco i Beckett su morali poraditi na jeziku u svojim komadima. Istu stvar, uradio je i Pirandello samim tim što je postavio pitanje „Šta je istina i da li ona uopšte postoji?“. Prema njemu, istina je relativan pojam što će reći da danas nešto može biti istinito, ali već sutra ne mora biti. Pirandello, prikazujući čovjeka koji konstantno nosi maske upravo to i dokazuje. Kako se neki dijalog, koji se vodi može zasnivati na istini, kada ljudi koji vode dijalog u tom trenutku nose određenu masku iza koje se skrivaju? Postavljanjem ovog pitanja, dolazimo do zaključka da ne možemo znati kada neko govori istinu, a kada nosi masku, odnosno kada neko ne govori istinu, što nam uveliko otežava da shvatimo nečije stvarne principe, stavove i razmišljanja. U tom trenutku vidimo čovjeka koji je zapravo glumac, pod maskom koja mu u toj situaciji odgovara, a što ne znači da se već u narednoj situaciji i nekom narednom dijalogu, s nekom drugom osobom to neće promijeniti.

Ono što je bio Pirandellov, ali i Beckettov i Ionescov cilj, to je da pokušaju publici prikazati stvarnost, odnosno suočiti ih s istinom i prikazati apsurd postojanja, koje podrazumijeva uzaludne napore koje čovjek ulaže u preživljavanje iz dana u dan, kao apsurd svih nadanja koja polaže u neko bolje sutra. Oni prikazuju neizvjesnost ljudske sudbine, za koju će reći čak i da je tragična, ali i komična. Ionesco jasno daje definiciju apsurdna kao nečega što nema nikakvu svrhu i nikakav cilj, dok Pirandello ga nikada jasno ne definiše u svojoj filozofiji, ali bez obzira na to, apsurd čini sastavni dio svih njegovih romana. Ionesco je isto tako smatrao da je nemoguće odvojiti komično od tragičnog u životu, a Pirandello će upravo preko komičnog pokušati prikazati ono tragično u životu jednog čovjeka.

Kada je riječ o Pirandellu i Beckettu, odnosno elementima koji se mogu dovesti u vezu u njihovim djelima, izdvojit ćemo ne samo Pirandellovo poimanje čovjeka kao marionete u društvenom sistemu, nego i pluralitet našeg unutrašnjeg „Ja“. Upravo taj pluralitet naše unutrašnje ličnosti možemo uočiti u Beckettovom pozorišnom komadu *Čekajući Godoa* kada vidimo kako glavni likovi pomenutog djela mijenjaju svoje ličnosti.

7. ZAKLJUČAK

U ovom radu vidjeli smo način na koji je Luigi Pirandello predstavio modernog čovjeka u svojim romanima *Pokojni Mattia Pascal* i *Iko, niko i sto hiljada*. Dakle, kroz ova dva romana prikazana je sva Pirandellova filozofija, koja podrazumijeva predstavljanje otuđenog čovjeka, koji živi u svijetu punom maski i koji je u neprekidnoj potrazi za svojim identitetom. Kroz ova dva romana vidjeli smo i samu evoluciju Pirandellovog junaka, odnosno razliku između Mattie Pascala, glavnog junaka romana *Pokojni Mattia Pascal* i Vitangela Moscarde, glavnog junaka romana *Iko, niko i sto hiljada*.

Luigi Pirandello na najvjerodostojniji način prikazuje poetiku humorizma, zasnovanu na osjećaju suprotnosti, odnosno poetiku koja je zasnovana na kontrastu. Ovim romanima, on je želio prikazati realnost kao skupinu apsurdnih činjenica. Isključenost protagonista iz društvenog života nalazi se u samom centru njegovog pisanja. Mattia Pascal za primarni cilj ima da se na bilo koji način dočepa sopstvene slobode i postane neko ko vlada i upravlja svojim životom. Kada mu se napokon ukaže prilika za to, on odlučuje i da je iskoristi. Međutim, vremenom shvata da ta sloboda postaje novi teret s kojim on nije u stanju da se izbori. Sloboda je bila njegov cilj, a kao krajnji ishod ostvarenog cilja Mattia Pascal dobija to da ustvari postaje rob svoje slobode, a upravo u tome se ogleda Pirandellov humorizam utemeljen na suprotnostima i kontrastima.

Pokojni Mattia Pascal je roman kojim je predstavljena iskrivljena slika realnosti i neprekidna potraga za sopstvenom srećom, koja nikada nije potpuna. Čitajući ovaj roman možemo vidjeti kako glavni junak sam sebe zavarava, traži rješenja, suočava se s istinom i ličnim strahovima, ali on, ni nakon svih suočavanja i prihvatanja istine nije u potpunosti zadovoljan. Glavni junak zapravo ostaje zarobljen u vlastitom nespokoju i kao Adriano Meiss i kao Mattia Pascal.

Iako roman završava padanjem određenih maski i čini se kao da su sve spale, činjenica je da društveni okovi i dalje ostaju prisutni u životu Mattije Pascala te se postavlja pitanje da li će glavni junak ikada naći svoj mir ili će zauvijek ostati nespokojni rob maski i društvenih okova. Lik Mattije Pascala dobija svog „nasljednika“ u romanu *Iko, niko i sto hiljada*, gdje vidimo jasnu evoluciju Pirandellovog neprilagođenog junaka.

Vitangelo Moscarda otkriva da mu se nos malo krivi na jednu stranu. Ta naizgled banalna konstatacija polako ga dovodi do saznanja da ga drugi ljudi vide i prosuđuju na najrazličitije načine, da na njega gledaju iz *sto hiljada* međusobno različitih perspektiva. Zbog toga pokušava da otkrije objektivnu predstavu. Počinje da se ponaša drugačije i da čini neočekivane stvari i na taj način uviđa da se i slika koju su drugi imali o njemu samim tim i mijenja. On vodi unutrašnju borbu sa samim sobom, a razvoj događaja vodi ka tragičnom kraju. Međutim, upravo na kraju romana smo vidjeli da je Pirandellov junak, igrajući predstavu na pozornici koja se zove život ipak napravio korak naprijed i pomakao se sa mjesta na kojem je ostao Mattia Pascal na kraju svoje predstave.

8. LITERATURA

- Benussi, Cristina, *Scrittori di terra, di mare, di citta'*, Milano: Nuova pratiche editrice, 1998.
- Janner, Arminio, *Luigi Pirandello*, Firenze, 1948.
- Mejdanija, Mirza, *Poetika humorizma u Pirandellovom romanu Pokojni Mattia Pascal*, Sarajevo, RADOVI Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knjiga XVIII, 2015.
- Metesi Deronjić, Željka, *Odnos umjetnosti i života u Pirandella*, pregledni članak, 2008.
- *Pirandello, Luigi, Humorizam*, (preveo I. Grgić), Školska knjiga, Zagreb, 2001.
- Pirandello, Luigi, *Jedan, nijedan i sto tisuća*, preveo M. Čale, Konzor, Zagreb, 1999.
- Pirandello, Luigi, *Il fu Mattia Pascal*, Milano: Garzanti Editore s.p.a, 2000.
- Pirandello, Luigi, *L'umorismo, saggio*, Lanciano R. Carabba, 1908.
- Pirandello, Luigi, *Pokojni Mattia Pascal*, preveo J. Stojanović, Slovo ljubve, Beograd, 1987.
- Pirandello, Luigi, *Uno, nessuno e centomila*, Milano: Mondadori, 1978.
- Solar, Milivoje, *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003.

Internet izvori:

- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48354>
- <https://www.studenti.it/uno-nessuno-centomila.html>